# FOLKLORDA BALALAR HÁREKETLI OYÍNLARÍNÍŃ TUTQAN ORNÍ

***Adilbek Zamatdinov., Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı Nókis filialı, Rejissura kórkem óneri kafedrası oqıtıwshısı***

***Dilbar Abdramanova., Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı Nókis filialı Folklor hám etnografiya tálim baǵdarı 2-kurs studenti***

***Annotaciya:*** *Bul maqalada folklorda balalar háreketli oyınlarınıń tutqan ornı, oyınlardıń kelip shıǵıwı, qáliplesiw basqıshları hám olardıń balalar tárbiyasındaǵı áhmiyeti haqqında sóz etiledi. Sonday-aq, oyınlardıń fizikalıq, aqılıy hám sociallıq rawajlanıwǵa tásiri, olardıń xalıq pedagogikasındaǵı ornı hám milliy qádiriyatlardı saqlawdaǵı roli ashıp beriledi. Maqalada háreketli oyınlardıń sinkretik ózgesheligi, yaǵnıy háreket, sóz hám ritm úylesimi tiykarında qáliplesiwi de tallanadı.*

***Gilt sózler:*** *folklor, balalar folklorı, háreketli oyınlar, xalıq awızeki dóretiwshiligi, milliy oyınlar, dene tárbiyası, sociallasıw, xalıq pedagogikası, milliy qádiriyatlar.*

Xalıq awızeki dóretiwshiliginde balalar folklorı ayrıqsha orın tutadı. Onıń áhmiyetli quram bóleklerinen biri bolǵan balalar háreketli oyınları ásirler dawamında qáliplesip, xalıqtıń turmis tárizi, úrp-ádetleri, estetikalıq kózqarasları hám tárbiyalıq tájiriybesin ózinde jámlegen halda búgingi kúnge shekem jetip kelgen. Háreketli oyınlar balalardıń fizikalıq, aqılıy hám ruwxıy rawajlanıwında áhmiyetli qural sıpatında xızmet etip, tek ǵana kewil ashar iskerlik emes, al pedagogikalıq hám mádeniy fenomen sıpatında da úlken áhmiyetke iye. Balalar oyınları eń dáslep balalardıń tábiyiy mútájligi háreketke bolǵan umtılısın qanaatlandıradı. Balalıq dáwiri insan ómiriniń eń belsendi hám háreketsheń basqıshı esaplanadı.Sol sebepli xalıq pedagogikası balalardıń bul ózgesheligin esapqa alıp, olardı túrli oyınlar arqalı rawajlandırıwdı maqset etken. Juwırıw, sekiriw, quwıw,

jasırınıp tabıw sıyaqlı elementlerge tiykarlanǵan oyınlar balalarda fizikalıq shınıǵıw, tezlik, epshillik, teńsalmaqlılıqtı saqlaw sıyaqlı sıpatlardı qáliplestiredi. Bul bolsa óz gezeginde salamat turmıs táriziniń tiykarın jaratadı.

Háreketli oyınlar tek fizikalıq emes, al sociallıq tárbiya quralı bolıp tabıladı. Oyın procesinde balalar jámáátte háreket etiwdi, óz ara pikirlesiwdi, birgelikte mashqalanı sheshiwdi úyrenedi. Kóplegen oyınlar jámáátlik xarakterge iye bolıp, onda qatnasıwshılar belgili bir qaǵıydalarǵa ámel etiwi talap etiledi. Bul bolsa balalarda juwapkershilik, óz ara húrmet, ádillik sıyaqlı pazıyletlerdiń qáliplesiwine xızmet etedi. Ásirese, oyın dawamında júzege keletuǵın báseki ortalıǵı balalarda jeńiske umtılıw menen birge jeńilisti de durıs qabıl etiw mádeniyatın rawajlandıradı. Folklordaǵı háreketli oyınlar óziniń sinkretik ózgesheligi menen ajıralıp turadı. Yaǵnıy olar kóbinese bir neshe kórkem óner túrlerin ózinde jámleydi: háreket, sóz, ırǵaq hám geyde muzıka únlesedi. Oyınlar quramında qosıqlar, sanamalar, qosıq tekstleri, shaqırıqlar hám dialoglar boladı. Bul bolsa balalardıń sóylewin rawajlandırıw, sózlik baylıǵın arttırıw hám awızeki dóretiwshilik úlgilerin ózlestiriwine járdem beredi. Usı kózqarastan qaraǵanda, háreketli oyınlar til úyreniw hám kommunikativlik kónlikpelerdi qáliplestiriwde de áhmiyetli qural esaplanadı. Oyınlardıń jáne bir áhmiyetli tárepi olardıń milliy ózgesheliklerdi sáwlelendiriwi.

Balalar háreketli oyınlarına mısal:

**Aq terek pe- kók terek**

Oyındı oynaw ushın onsha úlken emes, kishkene maydansha da boladı. Bul oyın hár qanday jastaǵı balalar ushın qızıqlı hám zawıqlı.

Oyınnıń qaǵıydası: Oyında oqıwshılar ekige bólinedi hám qatnasıwshılardıń jas ayırmashılıǵına qarap maydansha aralıǵı belgilenedi. Qashıqlıq 20-30 metr aralıǵında boladı. Bir komanda maydanshanıń bir tárepine, ekinshi komanda ekinshi tárepke bir-birine qarama-qarsı túrde, qolların uslasıp, qatarǵa dizilisip turadı.

*Birinshi komanda mına qosıqtı aytadı:*

Aq terekpe- kók terek,

Bizden sizge kim kerek?

*Ekinshi komanda:*

Aydın- aydın jol kerek,

Sheber-sheber qol kerek,

Kim ádepli, tártipli,

Bolsa bizge sol kerek.

Ekinshi komanda bir balanıń atın aytıp shaqırǵannan keyin, birinshi komandadan bir bala juwırıp kelip, ekinshi komandanıń uslasıp turǵan qolın úzip ótiwi kerek. Eger úzip óte almasa ol sol komanda da qaladı. Bul oyında qaysı komanda kóp adam jıynasa, sol komanda jeńimpaz boladı.

Hár bir xalıqtıń balalar oyınları sol xalıqtıń turmıs tárizine, miynet iskerligine, tábiyat sharayatına hám mádeniy qádiriyatlarına baylanıslı halda qáliplesken. Máselen, sharwashılıq penen shuǵıllanatuǵın aymaqlarda haywanlar menen baylanıslı oyınlar keń tarqalǵan bolsa, diyqanshılıq penen baylanıslı aymaqlarda bolsa jer, suw, zúráát penen baylanıslı oyınlar ushırasadı. Bul bolsa balalardıń óz milliy ortalıǵın ańlawına, ózligin seziwine xızmet etedi. Háreketli balalar oyınları áyyemnen xalıq pedagogikasınıń tiykarǵı qurallarınan biri sıpatında qaralǵan. Oyın arqalı balaǵa kerekli turmıs tájiriybesi sindiriledi. Oyın dawamında bala óz is-háreketleri arqalı durıs hám nadurıs qararlardı ajırata baslaydı, bul bolsa onıń erkin pikirlew qábiletin rawajlandıradı.

Zamanagóy pedagogika hám psixologiya da háreketli oyınlardıń áhmiyetin joqarı bahalaydı. Izertlewler sonı kórsetedi, háreketli oyınlar balalardıń tek fizikalıq emes, al emocionallıq jaǵdayına da unamlı tásir kórsetedi. Olar stressti kemeytedi, keypiyattı kóteredi hám sociallıq beyimlesiwdi ańsatlastıradı. Ásirese, búgingi kúnde texnologiyalar rawajlanıp, balalar kóbirek virtual ortalıqqa kirip atırǵan bir dáwirde dástúriy háreketli oyınlardıń áhmiyeti jáne de artıp barmaqta. Sonday-aq, háreketli oyınlar ekologiyalıq hám tábiyǵıy ortalıq penen únleslikte ótkeriliwi menen de áhmiyetli. Kóplegen oyınlar ashıq hawada, tábiyat qoynında shólkemlestiriledi. Bul bolsa balalarda tábiyatqa mehir, onı qásterlep saqlaw hám qádirlew sezimlerin qáliplestiredi. Usı tárepten olar ekologiyalıq tárbiya quralı sıpatında da qaralıwı múmkin.

Háreketli oyınlardıń tariyxıy rawajlanıwına názer taslasaq, olardıń tamırı júdá áyyemgi zamanlarga barıp taqaladı. Dáslep olar máresimler, úrp-ádetler hám miynet procesleri menen baylanıslı halda payda bolgan. Keyin ala bolsa balalar turmısına beyimlesip, erkin oyın formasına iye bolgan. Búgingi kúnde de kóplegen oyınlar óziniń áyyemgi elementlerin saqlap qalǵan halda jasap kelmekte.

Juwmaqlap aytqanda, folklorda balalar háreketli oyınları úlken áhmiyetke iye bolıp, olar balalardıń fizikalıq rawajlanıwı, aqılıy potencialı, sociallıq beyimlesiwi hám ruwxıy jetilisiwinde ayrıqsha orın tutadı. Olar milliy mádeniyattıń ajıralmas bólegi sıpatında áwladtan-áwladqa ótip, xalıqtıń bay miyrasın saqlap kelmekte. Sol sebepli bul oyınlardı úyreniw, rawajlandırıw hám jas áwladqa jetkeriw tiykarǵı wazıypalardan biri esaplanadı.

**Paydalanılǵan ádebiyatlar:**

1. P. Shılmanov. M. Abutov. Háreketli oyınlar. Nókis-1996.
2. Safarov O. O‘zbek bolalar folklori. – Toshkent: Fan, 2010.
3. P. Shılmanov. Balalar milliy oyınları. Nókis-1996

4. Mirzayev. T. Folklor va etnografiya asoslari. Toshkent, 2008.
5. Abdurahmonov. G. Bolalar o‘yinlari va ularning tarbiyaviy ahamiyati. Toshkent, 2015.